

МИХАИЛО ДИНИЋ
MIHAILO DINIĆ

ШПАНСКИ НАЈАМНИЦИ У СРПСКОЈ СЛУЖБИ
MERCENAIRES ESPAGNOLS DANS LA SERBIE MÉDIÉVALE

Отисак из Зборника радова
Византолошког института, књ. 6

Extrait du Recueil des travaux
de l'Institut d'Études byzantines, No 6

БЕОГРАД
1960

М. ДИНИЋ

ШПАНСКИ НАЈАМНИЦИ У СРПСКОЈ СЛУЖБИ

Улога шпанских најамника на Балканском Полуострву позната је нарочито по авантурама чувене „Компаније“ која је толико јада задала Византији почетком 14 столећа. Одметнувши се од царства и опустошивши Тракију Каталанци су се повукли у јесен 1307 према западу и улогорили у Касандрији. Одатле су покушали један безуспешан напад на Солун (пролеће 1308). Мањи одреди угрожавали су и Свету Гору. По имену непознати писац биографије архиепископа Данила опширно је описао, али хагиографски обојено, њихов напад на Хиландар који је Данило, тада игуман манастира, са калуђерима јуначки бранио. Узгред говори исти биограф и о нападу на руски манастир св. Пантелејмона чија је црква сасвим порушена и спаљена. Иначе помиње уопштено како су Каталани, Моговари и други на Светој Гори попалили многе свете храмове и њихово благо разграбили.¹ У савременим изворима има само помена о једном посланству манастира св. Атанасија — Лавре — који је тражио заштиту од арагонског краља.² Арагонски краљ Јаков II јавља 1 јула 1308 из Валенсије лекару Арналду de Villanova да је добио његово писмо којим му препоручује да војску *in partibus Romanie* спречи да не узнемирава монахе Св. Атанасија — Лавре — на Св. Гори; краљ је примио једнога од двојице монаха и издао му рескрипт са изричитим наређењем војсци да томе манастиру и његовим монасима не наносе никакве штете већ да их узму под своју заштиту.

И у нашим крајевима налазили су шпански ратници запослења. Неки од њих су узимани и у службу Дубровника. Двадесет седмог септембра 1301 године, у време рата са Србијом, примљено је пет балестијера за два месеца са платом од пет перпера месечно за сваког. По неким именима судећи они су били Шпанци.³ Венеција је

¹ Ђ. Даничић, Животи краљева и архиепископа српских, написао архиепископ Данило и други, Загреб 1866, 340—355. Ст. Новаковић, Срби и Турци XIV и XV века, 1893, 40—71. А. Soloviev, Histoire du monastère russe au Mont-Athos, Belgrade 1933, Réimprimé de la revue „Byzantion t. VIII (1933), fasc. 1, et augmenté par l'auteur, 11.

² Antoni Rubió i Lluch, Diplomatarium de l'Orient català (1301—1409), Barcelona 1947, 50.

³ Monumenta Ragusina V, 7: Bernardus de Cardona, Jacobus Fozar, Bernardus Martino, Raymundus Carboner, Ferando, Petrus Remer, Jacobus de Villa Sira, Guilelmus Patar.

1313 узела у службу Каталанца Далмазија са његовим најамницима за борбу против побуњеног Задра и Младена II Шубића. Далмазије се међутим споразуме са Младеном да пређе на његову страну под условом да му се одмах исплати хиљаду златних флорена. Пуштен у град, Далмазије иступи ипак као посредник за мир између Венеције и Задра.⁴

Константин Јиречек је први изнео неке податке о шпанским најамницима у Србији, црпене из Дубровачког државног архива. Како ти подаци потичу из 1330 године, Јиречек је извео закључак да су код Велбужда одлучили битку у корист Срба Шпанци а не Французи — „Келти“ — како пише Н. Грегора или Немци — „Аламани“ — по Ј. Кантакузену.⁵

У дубровачкој архивској грађи има још неких података који знатно допуњују Јиречекове исписе и покрећу нека питања на која треба тражити одговор.

*

Прве Шпанце, који долазе у обзир као српски најамници, налазимо у Дубровнику у априлу 1330, Petrus Borgognonus constabilis zaloжио је неке ствари пре 16 априла код Мартола Соркочевића; сутрадан је Petrus Seminus constabilis узео у службу гласоношу Побрата на годину дана, а 20 истог месеца Petrus Lopes и Lodricus de Spiga de Aragonia залажу некакав накит код Марина Градића. Ни за једнога од њих се не каже изричито да су у служби српскога краља. Једино по томе што један погађа курира Побрата за читаву годину може се закључити да је намеравао дуже остати у нашим крајевима.⁶ На везе са српским двором указивала би још више ли-

⁴ V. Brunelli, Storia della città di Zara I, 1913, 439; Н. Kretschmayer, Geschichte von Venedig II, 1920, 195; Vj. Klaić, Bribirski knezovi od plemena Šubić do god. 1347, 1897, 101; Povjest Hrvata II, 1900, 33; Савременик Миха Мадиев наводи као вође тих најамника двојицу: dominus Almasius et Bompaon de Catalonia, milites stipendiarii. Schwandtner, Scriptores rerum Hungaricarum III, 1748, 639.

⁵ С. Јиречек, Geschichte der Serben I, 361: Uroš III warb spanische und *vielleicht auch deutsche Söldner*; Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien I, 79: Bei dem Feldzug gegen die Bulgaren 1330 erwähnt Nikephoros Gregoras im serbischen Heer 1000 Reiter „Kelten“, Kantakuzenos 300 gepanzerte „Alamannen“. Es waren aber weder Franzosen noch Deutsche, sondern Spanier. Како је Staat I приказано у Академији 10 I 1912 а Geschichte I изишла 1911, значи да је Јиречек одустао од оне оградe. У Geschichte II, 1918, 36: Söldner des Königs Uros III. bei dem Feldzug 1330 gegen die Bulgaren waren nach den Eintragungen in den Amtsbüchern von Ragusa Aragnier und Spanier, што је у С. Јиречек, La civilisation serbe au Moyen âge, traduit de l'allemand sous la direction de L. Eisenmann, Paris 1920, 36 преведено мало слободније: Les mercenaires du roi Uroš III durant la campagne de 1330 contre les Bulgares étaient surtout d'après les inscriptions des registres de Raguse, des Aragonais et des Espagnols. Раније, док није имао дубровачке податке, Јиречек је држао да су код Велбужда били Немци: тако у Историји Бугара (1876), па и у Cesty po Bulharsku (1888).

⁶ Јиречек, Историја Срба II, 111. По подацима, које ми је љубазно ставио на располагање Б. Крекић, курир Побрат Дешковић јавља се иначе у архивским споменицама 1335—1341. Div. Canc. XII, 122'; Div. Not. VI, 24; ib. VI, 50', 189. Одлазио је у Цариград. — Из потпуних исписа види се нешто више него што је Јиречек у изводу саопштио. Dobroslauus presco comunis изјавио је да је прошле суботе — значи 14 априла 1330 — на захтев Мартола Соркочевића presentasse Petro Borgognono

чност Јунија Лукаревића који гарантује за Петра Семина да ће Побрату бити све исплаћено по уговору; а он је имао и Градићу у року од месец дана исплатити 76 перпера за залог поменутих Арагонаца. Лукаревић је неколико пута ишао као поклисар Дубровника у Србију. Ускоро по повратку са последњег званичног одласка Стефану Дечанском догодило се нешто што сведочи да је он био посредник краљев за врбовање најамника. Мало веће је 25 маја 1330 прегледало рачуне издатака посланика а већ 7 јуна одређен је Лукаревић да иде дужду у Венецију, што је он одбио, мада је за такав случај предвиђена прилична казна од 100 перпера. Он се жалио Великом већу и ово га је ослободило глобе — 30 јуна — са карактеристичним образложењем да он никада није жалио труда и напора за добро општине и уважило његове разлоге, прво да има велике дугове у Млецима, због којих би могао тамо бити затворен, *secundo propter multa et audacia negocia que habet intendere et facere cum serenissimo rege Raxie*. Предлог је прошао скоро једногласно.⁷ (84:3).

У јуну 1330 срећемо опет неке Шпанце: 20 јуна двојица њих, Petrus Ferantus и Ferantus Gomsalami, задужују се код Флорентинца Бенција Бони за знатну суму од 2200 златних флорена с тим да је врате до средине јула исте године. Ни за њих нема сведочанства да су у српској служби.⁸

Најзначајнија је за нас, и бројно и по подацима, трећа група која је у августу 1330 боравила у Дубровнику. Четвртог августа Johannes Martino de Ponte de partibus Yspanie обавезао се да ће, у року од 20 дана, исплатити Флорентинцу Чеку Вентури 130 златних флорена. Као залог обећава му 5 бала од оружја које има in Drino — свакако у Св. Срђу на Бојани — *prima die qua aplicaverit ibidem*. Осим тога обавезује се да ће Чеку Вентури платити трошкове, за одлазак и повратак, да на коњу оде на двор рашког краља. Четири дана касније исти Јован Martino, сада означен као *connestabilis regis Seruie et Maritime Regionis*, са још тринаесторицом поименице набројаних другова, обавезује читаву своју дружину — *consorcium* — да ће у року од месец дана платити Габријелу Гледићу 75 златних флорена. Истога дана Martino прима обавезу да ће Чеку Вентури за 20 дана исплатити 15 златних флорена. Петнаестог августа Prosimene de Villa Alba de Aragonia и Ferantus Layn de Ragonia — обојица из поменуте дружине Јована Martino — уговарају да ће за месец дана исплатити пет и по флорена Луки марангону и Алегрету маринарију, с тим да ће обавезу извршити и раније, *si ante pecunia nostra de rege Rasie Ragusium delata fuerit*.⁹

constabili unam petiam drappi vergati и наредио му да у року од 8 дана *deberet illam exigere a dicto Martolo pro uyp. XIII et gr. tribus*; иначе по истеку тога рока биће продата. Значи, да је Borgognonus био и пре 14 априла у Дубровнику (не види се тачно откада). И улога Јунија Лукаревића излази на видело. Прилози I.

⁷ Моп. Rag. V 195, 202, 214, 236, 244, 271, 274, 286, 288, 294, 311, 325; Стојановић, Старе српске повеље и писма I/1, 41.

⁸ Прилози II.

⁹ Прилози III, IV, V.

У Дубровнику се према томе тих дана налазила прилична група Шпанаца која је забрињавала власти. Морале су се предузимати извесне мере предострожности: 15 јула у Малом већу доноси се одлука да се изаберу два властелина и сваки да има по 50 људи; они ће наизменично чувати град ноћу *propter magnam quantitatem foresteriorum qui sunt in Ragusio et continue veniunt*;¹⁰ 24 јула изабрана су двојица као *capitanei custodum additorum pro custodia civitatis*. Првог августа расправљало се о странцима у Већу умољених. Поднесен је био предлог да се уклоне из града сви странци осим трговаца. Прихваћен је ипак други предлог да им се само одузме оружје и да се предузму мере безбедности. Све то није се чинило довољно, а и број непожељних странаца као да се још повећао, те су биле потребне нове мере: 14 септембра Мало веће закључује да се појача обезбеђење града и бира међу властелом четири капетана, за стотину људи, који ће се старати да се град боље чува, дању и ноћу, и да они одреде чуваре градских капија; даље је наређено да нико, ни грађанин ни странац, не сме носити оружје по граду, осим чувара, и да се сви странци још истога дана прогнају из града.¹¹ Какви су то били странци који су угрожавали безбедност Дубровника види се по објављивању кнежеве наредбе 23 септембра да нико од Дубровчана не сме својим бродом довозити у град или градску област *aliquem stipendiarium qui recesserit a stipendio domini regis Urossi vel qui vadat ad suum stipendium*.¹² Било је дакле најамника који су напуштали Србију, али и таквих који су тек тада спремали тамо.

Prosimene de Villa Alba остао је са неким друговима доста дуго у Дубровнику. Очекивани новац од рашког краља није стигао, те он још 18 октобра прима обавезу да ће трима женама, Предраги, Милицы и Мирни, исплатити у року од месец дана 58 перпера и то опет са напоменом да ће дуг измирити и раније *si ante dictum terminum michi vel consociis meis aliqua pecunia de Sclauonia deferetur*.¹³ Из истога месеца знамо и да је Dalmaus de Cruce изјавио да ће за месец дана платити двојици Анкоњана 166 перпера и 8 гроша, а уколико буде требало и више, за трошкове око издржавања његових 15 коња и слугу који их чувају.¹⁴

Налазимо, најзад, неке Шпанце у Дубровнику, и средином јула следеће године: 15 јула 1331 Petrus Sancis de Rues — чији је перос био поменути Просимене — изјављује да дугује Dalmao de Crucilla, раније забележеном као D. de Cruce, 21 златни флорен. Сведоци су том приликом само три Шпанца: Ricardus Macio de Bulgarino (?), Eriego Ortusii de Alagonia (sic) et Petrus Buscano (?) de Vila noua. Пошто су и уговарајуће стране и сведоци само Шпанци радило се значи о неком међусобном обрачунавању.¹⁵

¹⁰ Mon. Rag. II, 328.

¹¹ Mon. Rag. V 291, 295.

¹² Mon. Rag. II, 329.

¹³ Прилози VII.

¹⁴ Прилози VI.

¹⁵ Прилози IX.

Сви наведени подаци указују на живу активност у Приморју у вези са припремама које је Стефан Дечански предузимао да се извуче из опасности која му је претила. Његови повереници раде ужурбано преко Дубровника да нађу најамнике. Успоставља се курирска веза са Србијом. Неки Шпанци очекују да им стигне новац од краља. Њихово оружје налази се већ на Бојани одакле се најкраћим путем може стићи у Србију. Врши се обрачун са неким поморцима који су очигледно превозили војнике до наше обале Јадрана. Исплаћују се трошкови за издржавање коња. Помињу се и три жене запослене око спремања хлеба. Најзад, један од вођа Шпанаца иступа већ као озваничен њихов заповедник код краља Србије.

У каквом су односу сви ти људи према Србији и да ли су они уопште могли учествовати у битци код Велбужда? Међу њима треба правити извесне разлике с обзиром на време када су се затекли у Приморју. Они који су у априлу и јуну 1330 били у Дубровнику могли су на време стићи у Србију и бити на граници према Бугарској 28 јула. Видели смо да за њих има извесних доказа, али само то, да су тражили везе са српским краљем. Да ли су они постигли какав споразум и на време кренули за Србију, не може се неоспорно утврдити. То је уосталом била малена група, свега њих шест на броју. Додуше они су могли бити само претставници неке веће дружине: двојица од њих означени су звањем *constabilis*, трећи је *nobilis miles* а четврти син *comitis*.

Међутим, потпуно је искључено за највећу августовску групу, у којој је био и Јован Martino конетабл српског краља, да је била у могућности да суделује у одлучном српско-бугарском сукобу. Њу налазимо у Дубровнику од 4 до 15 августа. У граду се тек 14 августа знало за исход велбушке битке, када је Велико веће једногласно закључило да се пошаље српском краљу свечано посланство *pro victoria quam habuit de domino imperatore Bulgarie*.¹⁶ Вест је дакле приспела у нормалном року за који су курири толико отстојање прелазили. Две могућности видимо да се објасни случај ових Шпанаца. Или су они били ангажовани у српску службу, па нису на време приспели да учествују у отсудном судару, или су тада већ напустили Србију. Подаци којима располажемо говоре за прво решење. Johannes Martino *constabilis regis Seruie et Maritime Regionis*, свакако главна личност међу њима, залагао је 4 августа оружје које је имао на Бојани и имао је тамо кренути. Осим тога ангажовао је Чека Вентурија да хитно — *eques!* — иде на двор Стефана Дечанског. Новац, за који су неки од њих тврдили да треба да им стигне из Србије од краља, могао је бити унапред обећана плата а не већ заслужени. Каталанци су и иначе унапред обезбеђивали исплату најамнине. Када је Roger de Flor са својом дружином ступио у службу Византије обавезао се Андроник II да ће му дати плату за четири месеца а прва четвртина своте уручена му је већ у Монемвазији;¹⁷ а када је

¹⁶ Mon. Rag. V, 293.

¹⁷ G. Schlumberger, Expédition des „Almugavares“ ou routiers Catalans en Orient de l'an 1302 à l'an 1311, 1902, 24, 30, 36; cp. 41, 61, 65.

Далмазије, вођа Каталанаца у служби Венеције, преговарао са Младеном II Шубићем да пређе на његову страну, уговорио је да му овај одмах исплати хиљаду флорена.¹⁸ Ни мало не изгледа вероватно да би ови Шпанци напустили Србију ненамирени и тек у Дубровнику исчекивали да им се накнадно пошаље заслужени новац. Иначе би излазило да је Дечански отпуштао неке најамнике у тренутку када су му они били најпотребнији и да је Мартино пошто је већ напустио Србију још увек сматран као *connestabilis regis Seruie et Maritime Regionis*. У сваком случају, та дружина Шпанаца није била у могућности да учествује у битци код Велбужда. Ако је Мартино отишао у Србију, то је могло бити само после 8 августа. Податак, који Јиречек наводи, да се он и 28 октобра помиње као у служби Дечанског има само ретроспективну вредност: преузет је из исправе од 8 августа тада регистроване (у изводу). Важније би било установити зашто Габријел Гледић, на кога та исправа гласи, то чини. Дуг њему још није био измирен и он изјављује да се инструменат региструје *quod vult mictere extra civitatem, ut si admicteretur (sic) possit refici*. Не види се да ли га је мислио послати у Србију или некуда другде. И у случају да га је слао у Србију, то не мора значити да се Мартино са друговима крајем октобра тамо налазио. Гледић је, како изгледа, био као Јуније Лукаревић један од оних Дубровчана који су радили за Стефана Дечанског приликом врбовања најамника па је могао покушавати да од краља наплати оно што су му остали дужни: он је један од сведока на задужници од 20 априла а 8 августа ставио је на расположење читавој групи Шпанаца своту од 75 флорена.

Остаје ипак као чињеница, у то не може бити сумње, да је неких западних најамника било код Велбужда. Кантакузен се очигледно повео за приликама које је он из доцнијих времена добро познавао, када му је Душан стављао на располагање своје Немце. Грегора је свакако ближи истини када говори о „Келтима“, барем у толико што помиње један романски народ. За Французе немамо поузданих индиција да су служили као најамници у Србији. Роман *Fortunatus Siculus ossia L'Avventuroso Siciliano* помиње додуше у служби рашког краља и Французе али све је у њему сасвим фантастично (краљ се зове Аркај).¹⁹ Треба имати у виду да и Византинци нису били начисто с ким имају посла: за Пахимера су Моговари „*Ἰταλοί presque constamment*“; Тома Магистер их такође зове Италијанима,²⁰ што се објашњава њиховим доласком у Византију са Апенинског Полуострва. Сама Компанија имала је печат са натписом: „Печат француске војске која држи царство Македонију“.²¹ И Данилов биограф помиње Фруге, Турке, Јасе, Татаре, Моговаре и Каталане,

¹⁸ Нап. 4.

¹⁹ Јиречек, *Историја Срба II*, 1952, 112—114.

²⁰ Schlumberger 65, 69, 347.

²¹ *Ib.* 183, 228; Новаковић 35; К. М. Setton, *Catalan domination of Athens 1311—1388*, 1948, 18.

затим „Фруге и Римљане, зване Каталане и Моговаре“.²² Било је то прилично шарено друштво у коме је поред Шпанаца који су чинили главнину — да не рачунамо турске контингенте — било и других: сам њихов први вођа Roger de Flor био је по оцу Немац — „Blum“ — по мајци Италијан.²³

Српски извори не помињу никакве стране трупе код Велбужда: истичу само помоћ коју је цар Михаило добио са разних страна.²⁴ Ни писац, у Даниловом зборнику, биографије Стефана Дечанског, који доста опширно описује рат са Бугарима, не помиње најамнике.²⁵ Од доцнијих наших писаца најопширнији је Мавро Орбини: када је сазнао да се цар Михаило спрема да удари на њега, краљ Стефан Урош почео је да окупља своју војску. Per mezo de'Rausei fece venire d'Italia mille trecento Tedeschi, који су служили многим талијанским кнежевима а које, како он наводи, Грегора зове Francesi. Краљ шаље сина Стефана Душана са великом војском trà gli altri, li sudetti 1300. Tedeschi, trà quali erano 300 cavalieri.²⁶ Број најамника само се случајно поклапа са збиром бројева које дају Грегора и Кантакузен (1000+300), пошто је Орбини знао само за првог: царско дело објављено је први пут у латинском преводу 1603, две године после Орбинијевог. Према томе од Кунтакузена није могао сазнати ни да су у питању били Немци. Могло би се помишљати да је и он, као и цар, био под утицајем стања за време Душана; али ипак треба нагласити да он не помиње ни тада Немце у српској служби. По каквом извору Орбини пише и да ли је тамо нашао Немце, ми то сада не знамо. Његово истицање посредништва Дубровчана има у толико основе што је Јуније Лукаревић, а можда и неки други (Габријел Гледић), био умешан у настојању да се Шпанци ангажују у српску службу. Има ипак једна реченица код Орбинија по којој

²² Изд. Даничић 341, 354.

²³ Schlumberger 5, 6.

²⁴ Дечанске хрисивуље, 1880, 65, 136; Законик Стефана Душана, 1898, 3.

²⁵ Изд. Даничић 180—187. Ту се говори како је сукоб одложен, „два или три дњи; ождаше бо господињ краљ сѣвѣкоуплѣнѣиѣиѣ воиски своѣѣ, + нѣкаториимѣ властелѣимѣ оукѣснѣвшиимѣ на работѣ њѣго“.* „Што има у старијем карловачком (рукопису) а нема у лавовском, оно ставих између два крстића“ — објашњава Данчић у предговору. Реченица које нема у свим рукописима чини утисак глосе и да се мало даље не говори како је Дечански започео бој када је свитала субота „и вѣсеи воисцѣ њѣго приспѣвши кѣ њѣмоу“ могло би се помишљати да је ту била алузија на очекивање појачања оних најамника који су се налазили у Дубровнику.

²⁶ Il regno de gli Slavi 257. Паисий Хилендарски, История славѣноболгарская (изд. 1929) 51 пише да је Дечански „ималѣ на помощѣ 10 хилади и триста немци, а прочи срби и маджари“. Пајсије је користио Орбинија у преводу Саве Владисављевића али тамо тако није нашао. Орбинијево приказивање битке код Велбужда је иначе проткано нетачним и невероватним појединостима. Постројени за бој „Немци“ држе Стефану Душану и „рашким баронима“ читав говор. Они ће започети сукоб а Срби нека чекају спремни; ако виде да напредују и да су унели пометњу код непријатеља, нека и они храбро навале; ако буду разбијени, нека се спасавају како ко може. И бугарски цар је са великом војском дошао на границу Рашке и улогорио се in vn luogo, detto Tarnouo. Како му је било проречено ch'geli doueua morire in terra noua, закључио је да ће то бити in Tarnouo sua città in Bulgaria, престоници бугарских царева, те је весео кренуо у рат, убеђен да неће погинути на томе походу. Пророчанство се ипак обистинило, јер место куда се цар повукао после боја era chiamato Terra noua.

би се могло закључити да је он однекуда имао и неке мутне податке о Шпанцима. Пошто је говорио о Немцима, непосредно иза тога додаје: *Gli — краљу Стефану Урошу — vennero appresso in aiuto molti altri huomini essercitati nelle cose militari.*

Други Дубровчанин, Јуније Растић, има такође нешто о најамницима код Велбужда. По њему српски краљ је имао и certa *soldatescha italiana fattali aver dai Ragusei per meritarsi la sua grazia.*²⁷ Он је делимично искористио Орбинија — по њему очигледно пише да је битка била код места *Tarnovo* — а свакако на основу његовог приказивања написао је и да су то били талијански војници.²⁸ Иначе, о Италијанима у српској служби имамо један врло прецизан податак, али из времена краља Милутина: 25 марта 1304 *Franciscus de Salomone* био је постављен од краља рашког Уроша за витеза (*militari cingulo donatus*). Они би били она телесна стража помоћу које је Милутин угушио побуну Мелекову — сь своимь си хранинињемь —, ако је овде тачно схваћен Данилов текст.²⁹

Постоји још један податак, временски најближи Велбужду, који би, када би се потпуно схватио, могао можда помоћи решењу питања какве је стране најамнике Дечански имао у својој служби. Тестамент Которанина Томе Павла Томиног писан је 9 децембра 1329 у Штимљу на двору краља Уроша *presentibus venerabili patre domino T. dei gratia castelaniensi episcopo ac domini principis cancellarie et domino Bernardo de Maçarani millite et seneschalcho officii domine principisse ac Johanne de Lucharo.* У самом тексту тестатор одређује: *equus vero quem conduxì de Apulea detur domino Bernardo Masserani quia suus est.*³⁰ Ја сам раније схватао да се ради о старешини војне куће краљичине, једном од западних најамника у служби Стефана Дечанског. Сада не бих смео то поновити са толико сигурности. Ако је то гледиште било сасвим исправно, требало би утврдити о којој се личности ради, Шпанцу или Италијану. У тестаменту инфанте Изабеле де Савран, писаном 12 маја 1315 у Катанији, наводи се као сведок *Berardus de domino Massaro miles*, а он се потписује и на крају: *Ego Berardus de domino Massaro miles testor.*³¹ Како се ту помиње и *Fridericus de domino Massaro* као *judex civitatis Cathanie*,

²⁷ *Mon. Spect. hist. Slav. Merid.* XXV, 120.

²⁸ Растић је знао и за поменућу одлуку да се Дечанском честита победа, само је набројао поименице пет посланика место три. Уствари *Martolus de Teduisio* и *Johannes de Çilipra* одређени су за Венецију. И последњи претставник дубровачких аналита *Matteo di Zamagna*, *La storia di Ragusa*, Трст 1935, пише према Растићу да је Урош однео победу над бугарским краљем „а *Tarnovo per principal cooperazione di alcune truppe italiane che la Repubblica gli aveva provveduto.*“ Док Орбини и Растић помињу посредништво Дубровчана, Замања је то пренео на Републику. Дубровник се свакако званично није мешао у те послове, али није спречавао појединце, као што смо видели из држања према Јунију Лукаревићу.

²⁹ Изд. Даничић 144. Ср. Јиречек, *Историја Срба II* 110. И Л. Мирковић преводи: „са својом телесном стражом“ (109).

³⁰ Зборник радова Византолошког института I, 1952, 104, 108.

³¹ *Rubió i Lluch* 93, 96.

пре би се мислило на Италијана. А велико је питање, наравно, да ли тај miles Berardus има икакве везе са оним скоро петнаест година каснијим у Србији.

★

Немци, Французи, Италијани или Шпанци долазе, по разним подацима, у обзир као најамничке трупе које су помагале Стефану Дечанском код Велбужда. Од њих имамо само за последње сасвим поуздане податке да их је српски краљ преко неких Дубровчана унајмљивао очекујући сукоб са Бугарима. Али, опет наглашавамо, управо за њих недостају нам изричите потврде да су и на време стигли у Србију. За неке је то доста вероватно, док најважнија група, са којом је био и Јован Мартино constabilis regis Seruie et Maritime Regionis, не само није била у могућности да благовремено приспе, већ се затекла у Дубровнику када се судар на источној граници Србије одиграо. При свем томе при досадашњем стању извора остаје највероватније да су ипак Шпанци суделовали код Велбужда. На њих се свакако односила она забрана дубровачког кнеза од 23 септембра 1330. Они који су тада напуштали краљеву службу враћали су се после победе код Велбужда; они пак који су још имали наде да ће отићи у Србију спадали су у ону групу прекасно стиглих у Дубровник и ту се задржавали у нади да ће их краљ ипак позвати: неки од њих су чак у другој половини октобра изјављивали — видели смо — да очекују новац из Србије. Стефан Дечански је по свој прилици дигао руке од тих људи који му више нису били потребни. Не само да је са Бугарима био успешно пречистио рачуне већ је наступило и „бџжанин цара грџьскааго“ који је, чим је сазнао за судбину савезника, кренуо на освајање бугарских градова, напустивши заузете градове на југу српске државе. Дечански је у пределу Мрака недалеко од Велбужда пре него што је средио однос са Бугарском примио вест да је Андроник III почео отступање.³²

³² „Ослобођен брига на другој страни, Милутин је ускоро после тога почео акцију противу Византије и изгледа пао под Солун. Како су се у то доба под Солуном налазили каталонски четници, Милутин узме од њих у најам 1000 коњаника и 500 пешака, са намером да их употреби у борби против Византије. Али српска војска буде ускоро после тога сузбијена са византиске територије и повуче се, а каталонски најамници, које је Милутин узео у своју службу, побуне се. Њихова побуна довела је Милутина у врло незгодан положај, али је он ипак успео да их савлада (1309 год.)“. Ст. Станојевић, Годишњица Н. Чупића XLVI, 1937, 22. Уствари, радило се о једном одреду Турака који се био придружио Каталанцима. Јиречек, Историја Срба II, 110. — У својој расправи Битка код Велбужда, Братство XXIV, 1930, 6 Станојевић помиње увоз оружја 1327 преко Дубровника за Србију и додаје: „Вероватно су онда доведени у Србију и најамници из Шпаније, који су учествовали у битци на Велбужду“. Даље, стр. 10, мисли да су у српској војсци „сем нешто (1000 до 3000) страних најамника, били само Срби“.

M. DINIĆ

MERCENAIRES ESPAGNOLS DANS LA SERBIE MÉDIÉVALE

Résumé

Les mercenaires occidentaux jouaient, du côté serbe, un rôle décisif à la bataille de Velbužd (1330). C'étaient, d'après N. Grégoras, des Français (Κελτοί), des Allemands d'après J. Cantacuzène (Ἀλαμανοί). Quelques auteurs de Raguse mentionnent aussi ces troupes auxiliaires: M. Orbini — comme *Tedeschi*, J. Resti comme *soldatescha italiana*. Or, déjà C. Jireček a trouvé dans les archives d'État de Raguse des Espagnols au service du roi de Serbie, parmi eux *Johannes Martino de Ponte de partibus Yspanie, constabilis regis Seruie et Maritime Regionis*. L'auteur de cet article communique quelques nouvelles données, de la même source, qui montrent avec plus de détails qu'Étienne Dečanski, prévoyant la campagne contre les Bulgares, avait engagé par l'entremise de quelques Ragusains de nombreux Espagnols. Pourtant tous ces mercenaires ne pouvaient pas prendre part à la bataille qui décida de l'issue de cette guerre: une partie importante d'eux se trouvait encore à Raguse au moment du conflit, entre autres J. Martino. Ils s'attardaient dans la ville au grand souci du gouvernement qui était obligé de prendre des mesures de précaution contre ces hôtes inquiétants. Seul un contingent pouvait arriver à temps à la frontière serbo-bulgare. Le *comes* de Raguse ordonna, le 23 septembre 1330, *quod nullus Raguseus audeat super suo ligno conducere Ragusium vel in suo districto stipendiarium, qui recesserit a stipendio domini regis Urossi, vel qui vadat ad suum stipendium*. Il s'agissait aussi bien des mercenaires espagnols qui espéraient encore partir pour la Serbie que de leurs camarades qui en revenaient après la bataille de Velbužd.

ПРИЛОЗИ

I

Die lune XVI aprilis (1330). Dobroslauus preco comunis retulit se mandato d. comitis ad petitionem Martoli de Sorco die sabbati proxime preteriti presentasse Petro Borgognono constabili unam petiam drappi vergati et eidem precepisse quod infra VIII dies sequentes deberet illam exigere a dicto Martolo pro ypp. XIII et grossis tribus; alias elapso termino vederetur (sic) secundum consuetudinem civitatis.

Die martis XVII aprilis (1330). Pobrat corerius facit manifestum quod ponit se et servitia sua cum d. Petro Semino constabili hinc ad unum annum proximum cum promissione et se obligavit servire sibi et facere omnia sua servicia in eundo, stando et redeundo et res et bona dicti Petri salvare et custodire bona fide sine fraude et de ipsis furtum vel dampnum aliquod non facere. Et hoc quia dictus d. Petrus promixit et se obligavit eidem Pobrat dare et solvere sibi omni mense hinc ad unum annum ypp. IIII et victum et calciamentum et unam robam et tenere eum ad suam mensam et conmodare sibi unum equum pro sua equitatione. Et Junius de Lucaro est plaç (ius) et proprius pagator pro dicto d. Petro quod si ipse d. Petrus non solveret sibi dictum suum salarium, solvet illud sibi de suo proprio sine iudicio et questione aliqua.

Die XX aprilis 1330. Petrus Lopes et Lodricus de Spura de Aragonia faciunt manifestum quod dant et concedunt Marino de Grade pro pignore para VII de cercellis de auro ponderis sagiorum XLV, unam coppam de argento cum pede ponderis unc. XXII et sagiorum II et unum moiolum de argento ponderis unç. IIII et unius sagii pro ypp. LXXVI quos receperunt ab eo, quas res predictas teneantur exigere a dicto Marino pro dictis LXXVI ypp. hinc ad unum mensem proximum. Et si in fine dicti mensis Junius de Lucaro solveret sibi dictos ypp. LXXVI predicti Petrus et Lodricus volunt et consentiunt quod dictus Marinus reddat et restituat sibi dictas res, alias possit eas vendere et alienare et sibi de dicto debito satisfacere sine aliqua presentatione ipsis presentibus vel absentibus et inrequisitis, qui Marinus recepit de dicto debito a Junio de Lucaro gr. XXXI.

Diversa Cancellarie 9 fol. 167a, 167 a'.

II

(Millesimo trecentesimo tricessimo ind. XIII die XX mensis junii) Die eadem Ragusii coram nobis subscriptis testibus etc. Ibidem nobillis milex dominus Petrus Ferantus, fillius condam domini Bertusoni (?) de Liginano de Yspania et dominus Ferantus, fillius condam domini Gomsalani comitis de Valle Viride de Yspania, ambo simul et quilibet eorum insollidum ita quod uterque eorum insollidum teneatur et conveniri possit ex certa scientia et non spe allicuius futuri numerationis et receptionis manifestaverunt contenti et consenssi fuerunt se nomine permutationis et canbii (sic) vel mutuo et causa veri et puri mutui absque omni dolo et fraude habuisse et recepisse a Bemcio Boni de Florentia, habitatore Ragusii, florenos aureos de vera lega et iusti ponderis duo millia ducentos dante et mutuante de propria pecunia sive dictam quantitatem pecunie dominorum Negrini et Marci de Larosa fratrum et civium Veneciarum ac sibi ob hanc causam predictam integre iam datos, solutos, et numeratos esse, exceptione non habitorum, non receptorum, non numeratorum, non ponderatorum dictorum florenorum et omni alii legis et decretorum auxillio omnino et expresse renunciantes, quos duo millia ducentos florenos auri predictos sic datos, mutuatos, solutos et numeratos predicti domini Petrus et Ferantus uterque eorum simul et insollidum dare at solvere et consignare per se suosque heredes eidem Bencio primiserunt et pacto convenerunt recipienti et stipulanti nomine quo supra aut eius nuncio et procuratori legitimo hoc instrumentum deferenti ad medium mensis jullii proximo venturi vel in quocumque loco ubi petita fuerit dicta pecunia ab eisdem et eorum quolibet. Et si dictis loco et termino non solverint predictam quantitatem pecunie predicto Bencio recipienti nomine quo supra ipso iure et facto incidant et incurant in penam dupli dictorum florenorum et ipsam penam seu ipsum duplum nomine pene eidem Bencio recipienti nomine quo supra dicti Petrus et Ferantus simul et uterque eorum insollidum ex speciali pacto dicto facto et firmato inter eos dare et solvere promiserunt, convenerunt

et ipsa pena petita et non petita exacta vel non exacta non possit in sorte vel parte sortis in alliqua computari etc. Iudex Johannes de Çillippa, Cabriel de Gleda et Pone cancellarius testes. Precrtano; sa strane: facta.

Aptagia II fol. 1'.

III

Die VIII intrante mensis augusti (1330). Johannes Martino de Ponte de partibus Yspanie soteplniter sine alliqua exceptione iuris vel facti confitetur quod se obligat et promittit dare et solvere Çiucho (sic) Uenture de Florentia florenos auri CCXXX boni et iusti ponderis usque ad XX dies proximo venturos sub pena dupli et pro ista pecunia eidem Ceco* Uenture danda, solvenda et assignanda promittit quod de illis armis que habet in Drino sibi prima die qua aplicaverit ibidem dabit pro signo et assignabit ballas V predictorum armorum de dampnis, expensis, credendo etc. Testes: Pone de Cathena, Clemens Thomasini et Blasius de Putato. Et promittit facere expensas dicto Ceco in eundo et redeundo eques ad curiam regis Rasie etc. Precrtano; sa strane: facta.

Aptagia II fol. 8'.

IV

(8 VIII 1330) Nos quidem Johannes Martino de Ponte de partibus Yspanie, conestabilis regis Seruie et Maritime Regionis, frater Odoricus Sançi de Uergaes (sic) ordinis ospitallis S. Johannis yerosolimitani, Prosimene de Uilla Alba de Ragona, Martinus Lupus de Çoa, Garçia Gulteri de Tholedo parcium Yspanie, Rodoricus de Casseda de Nauara, Ferandus Laenus de Ragona, Ferandus Alfonso (sic) de Quintana, Botetus de Cathelogna, Egidius de Lasano, Bartholomeus de Partales, Symenlopes de Ragona, Allemanus de Frasineto, Michael Nauarus et totum consorcium supradictorum nostrum, omnes simul et quilibet nostrum insolidum confitemur quod super nos et super omnia bona nostra usque ad unum mensem proximo venturum sine alliqua excepcione iuris vel facti se obligamus et promittimus dare et solvere Cabrielli de Gleda de Ragusio florenos auri de Florentia de vera lega et boni iusti ponderis LXXV sub pena dupli dicte quantitatis pecunie, dampnum, expense et interesse etc. Iudex Dobre de Surgo, Frane de Tuduysio et Petrus de Poça testes. Precrtano; sa strane: facta.

Die eodem. Ego quidem Johannes Martino de Ponte de partibus Yspanie, conestabilis domini regis Seruie et Maritime Regionis, confiteor quod super me et super omnia bona usque ad XX dies proximo venturos me obligo dare et solvere Cecho Uentura de Florentia florenos auri XV de vera lega Florencie boni et iusti ponderis sub pena dupli dicte quantitatis pecunie, dampnum, expense et interesse etc. Et si dictum instrumentum alliquo fortuito casu perderetur etc. Testes Radosclaus petrarius (?) fillius Dobrote, Vita de Georgio, Pone cancellarius et magister Dominicus ciroycus de Camarino. Nije poništeno.

Aptagia II fol. 9.

V

(XV mensis augusti 1330) Nos quidem Prosimene Uille Albe et Ferantus Layn de Ragona confitemur quod super nos et super omnia bona nostra usque ad unum mensem proximo venturum obligamus dare et solvere Luche marangono et Allegreto marinario, ita quod facta solutione uni eorum ab alio liberemur, florenos auri boni et iusti ponderis

*) Prvo napisano kao gore pa precrtano i iznad stavljeno: Ceco.

V. — et sit de presenti viaggio et si ante pecunia nostra de rege Rasie Ragusium delata fuerit, eis Luche et Allegreto solvere teneamur totum debitum supradictum, tenentes ad unum de nobis quem voluerint in totum vel in partem sicut sibi mellius placuerit de dictis yperperis (!) se tenere. Renunciantes super hiis omnibus et singullis iuribus etc. Iudex Dobre de Surgo et Marinus de Seracha testis. Precrtano; sa strane: facta.

Aptagia II fol. 10

VI

(MIIICXXX ind. XIII. Die XI mensis otubris) Die eodem. Ego quidem Dalmaus de Cruce Cathelanus confiteor quod super me et super omnia bona mea usque ad unum mensem proxime venturum me obligo dare et solvere Coraduçio Symonis de Ancona (et Gerolo Bartholomei, dodato) ypesperos CLXVI grossos VIII et tantum plus quantum fuerint expense XV equorum meorum et famulorum custodiencium eos in cibo et potu sub pena dupli dicte quantitatis peccunie et de dampnis, expensis et interesse credere simplici verbo predictorum Coraducii (et dicti Ierololi (sic), dodato) sine sacramento vel allia probatione etc. Iudex Andreas Pauli de Surgo et dompnus Marinus Çamagni et presbiter Dobre de Mençio testes. Et ego Bonus de Bastardo de Ancona consencio predicto debito per vigorem unius instrumenti de florenis IIIICL et tantum plus etc. Precrtano; sa strane: soluta.

Aptagia II fol. 21'.

VII

(18 X 1330) *Die eadem.* Ego quidem Prosimene de Uilla Alba de Aragonia, nepos fratris Ruy Sancis militis ordinis ospittalis S. Johannis yerosolimitani, confiteor quod super me et super omnia bona mea usque ad unum mensem proximo venturum me obligo dare et solvere Predrage panaterie, Miliçe de Draxoe, Mirne de Rajo yperperos LVIII et sit de presenti viaggio et si ultra dictum terminum etc. Et si ante dictum terminum mihi vel consociis meis alliqua pecunia de Sclauonia deferetur, solvere tenear totum debitum supradictum. Renuncians omnibus iuribus etc. Iudex Andreas Pauli de Surgo et Andreas Junii de Volçio testis. Precrtano; sa strane: facta.

Aptagia II fol. 23.

VIII

Die XXVIII octurbis (1330). Chabriel de Gleda coram d. comite presentavit quodam publicum instrumentum scriptum manu Johannis de Finis jurati notarii in anno domini millesimo trecentesimo trigesimo ind. XIII die VIII intrante mense augusti per quod apparet quod Johannes Martino de Ponte de partibus Yspanie constabilis regis Seruie et Maritime Regionis, frater Odoricus Sançii de Verganes ordinis hospitalis S. Johannis Jerosolimitani cum quibusdam aliis eorum sociis simul omnes et quilibet eorum insollidum contenti et confessi fuerunt super eos et bona eorum usque ad unum mensem tunc proximo venturum se obligaverunt dare et solvere Chabriello de Gleda de Ragusio florenos LXXV de auro sicut in dicto instrumento continetur et quod vult mictere extra civitatem, ut si admicteretur (sic) possit refici.

Diversa Cancellarie IX fol. 153'.

IX

(15 VII 1331). Ego quidem Petrus Sancis de Rues sponte et voluntarie sine alliqua exceptione iuris vel facti confiteor quod super me et super omnia bona mea ad omnem

voluntatem et requisitionem Dalmay de Crucilla me obligo dare et solvere sine inducio et questione predicto Dalmao florenos auri de vera lega Florentinorum et iusti ponderis XXI sub pena dupli dicte quantitatis pecunie et de dampno, expensis et interesse credere simplici verbo ipsius Dalmay sine sacramento vel allia probatione. Hic sunt testes: Ricardus Macio de Bulgarino (?), Eriego Ortusii de Alagonia (sic) et Petrus Buscano (?) de Vila Noua. Precrtano; sa strane: facta.

Aptagia II fol. 84.